

Цитування:

Сабадаш Ю. С. Семантичні особливості транскультурних зооморфних образів у давньоруських амулетах часів Київської Русі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 4. С. 66–71.

Сабадаш Юлія Сергіївна,
доктор культурології, професор,
завідувач кафедри культурології
Маріупольського державного університету
<https://orcid.org/0000-0001-5068-7486>
juliasabadash2005@gmail.com

Sabadash Ju. (2023). Semantic Features of Transcultural Zoomorphic Images in Ancient Russian Amulets of the Times of Kyiv Russ. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 4, 66–71 [in Ukrainian].

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСКУЛЬТУРНИХ ЗООМОРФНИХ ОБРАЗІВ У ДАВНЬОРУСЬКИХ АМУЛЕТАХ ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Мета статті – виявити семантичні особливості транскультурних зооморфних образів давніх русинів та особливості їх репрезентації в амулетах часів Київської Русі. **Методологія дослідження** включала використання таких методів: компаративного, аналітичного, порівняння, узагальнення та систематизації – для формування обґрунтованих висновків щодо окресленої теми. **Наукова новизна** статті полягає в мистецтвознавчому дослідженні зооморфних підвісок-амулетів давніх русинів IX–XIII ст. та виявленні змісту і значення, що репрезентували зображення тварин за часів Київської Русі. **Висновки.** Давнім русинам притаманні певні культи вшанування тварин. Історично сформований у побутуванні населення Київської Русі в процесі християнізації православно-язичницький комплекс являє собою надзвичайно складну систему вірувань, звичаїв, забобонів та релігійно-містичних обрядів, поганських за походженням, що потім синтезувалися з елементами православної віри. Функція амулету давніх русинів складалася з його елементів (зооморфного образу, додаткових елементів, які створюють звуковий ефект), що становлять основне магічно-релігійне значення, таке як зв'язок з божествами, спільне використання через асоціацію та ритуальна функція. Зооморфний амулет за часів Київської Русі зазвичай являв собою кількасантиметрову бронзову чи срібну фігурку, підвішену на короткому чи довгому ланцюжку у формі кола, знака нескінченності або літери «S», зазвичай до об'єднувальної дужки – більша кількість амулетів відповідно збільшувала захист їх власників від сил зла. Основою архаїчних зооморфних амулетів, що стали важливим елементом давньоруського мистецтва, є віра в їх магічні захисні властивості. Зооморфні амулети IX–XIII ст. засвідчують культовість таких транскультурних тварин, як кінь (уособлення солярних образів) та качка (має яскраво виражене космогонічне значення): підвіски у формі коників та качечок вважали могутніми амулетами, що здатні принести своєму власнику всілякі гаразди, а в поєднанні із дзвониками та брязкальцями – захистити від лиха, хвороб і злих сил.

Ключові слова: зооморфні образи, давньоруські амулети, підвіски, пам'ятки ювелірного мистецтва, Київська Русь, кінь, качка, богиня Макош, солярний культ.

Sabadash Julia, Dr. of Culture Studies, Professor, Head of the Department of Cultural Studies, Mariupol State University

Semantic Features of Transcultural Zoomorphic Images in Ancient Russian Amulets of the Times of Kyiv Russ

The purpose of the article is to identify the semantic features of transcultural zoomorphic images of ancient Ruthenians and the features of their representation in amulets of the times of Kyivan Rus. **The research methodology** included the use of the following methods: comparative, analytical, comparison, generalization and systematization - to form substantiated conclusions on the outlined topic. **The scientific novelty** of the article lies in the art historical study of zoomorphic pendants-amulets of ancient Ruthenians of the 9th–13th centuries. and the identification of the content and meaning that represented the images of animals during the time of Kyivan Rus. **Conclusions.** The article is devoted to the art-historical study of zoomorphic amulet pendants of the ancient Rusyns of the 9th-13th centuries. and to the identification of the content and meaning that represented the images of animals during the time of Kievan Rus. It is stated that the ancient Rusyns were characterized by certain cults of animal veneration. It is found that the Orthodox-pagan complex historically formed in the life of the population of Kievan Rus in the process of Christianization is an extremely complex system of beliefs, customs, superstitions and religious-mystical rites, pagan in origin, which were then synthesized with elements of the Orthodox faith. It was found that the function of the amulet of the ancient

Ruthenians consisted of its elements (zoomorphic image, additional elements creating a sound effect), which constitute the main magical-religious meaning, such as a connection with deities, common use through association and ritual function. A zoomorphic amulet during the time of Kievan Rus usually represented a few-centimeter bronze or silver figurine suspended on a short or long chain in the shape of a circle, an infinity sign or the letter "S", usually to a connecting bracket - a larger number of amulets accordingly increased the protection of their owners from the forces of evil. It has been proven that the basis of archaic zoomorphic amulets, which became an important element of ancient Russian art, is the belief in their magical protective properties. Zoomorphic amulets of the 9th-13th centuries. testify to the cult of such transcultural animals as the horse (the personification of solar images) and the duck (has a pronounced cosmogonic meaning) - pendants in the form of grasshoppers and ducks were considered powerful amulets, capable of bringing all sorts of good luck to their owner, and in combination with bells and rattles - protecting against misfortune, illness and evil forces.

Keywords: zoomorphic images, ancient Russian amulets, pendants, monuments of jewelry art, Kievan Rus, horse, duck, goddess Makosh, solar cult.

Актуальність теми дослідження. Після недавнього «екологічного повороту» в гуманітарних науках зростаючий корпус мистецтвознавчих досліджень у постгуманістичних межах відповідає на потребу вивчення мистецтва стародавніх суспільств. Такі роботи ставлять фауну в центрі уваги і в результаті зміщують їхню увагу від людини-практика. Цей напрям досліджень особливо актуальний для вивчення мистецтва Київської Русі, оскільки зооморфні образи посідали в ньому особливе місце, а сама Київська Русь була державою, що розвивалася на стику язичницьких і християнських традицій.

Серед давньоруського художньо-образного різноманіття особливе місце посідає зооморфна символіка, що є однією з актуальних проблем українського мистецтвознавства, оскільки надає можливість розглянути еволюцію світогляду протоукраїнського етносу, репрезентованого в художніх творах в історичній ретроспективі. Особливе місце в культурі наших предків посідали амулети, які мали сакральне значення, серед них важливу роль відігравала зооморфна символіка, що відображала вірування, світогляд і зв'язок людини з природою.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчив значний інтерес українських науковців до різноманітних питань, пов'язаних з культурою і мистецтвом давніх русинів. Окремі особливості амулетів як художніх творів, ювелірних виробів та культових предметів часів Київської Русі досліджували М. Стрельник та Ю. Безкоровайна – авторки проаналізували давньоруські бронзові підвіски-амулети заклиальної магії Х–ХІІІ ст. (ключі, ложки, ковші, гребінці та гольники), безпосередньо пов'язані з релігійними уявленнями слов'ян [9], а також розглянули зооморфні підвіски-амулети Х–ХІІІ ст. з колекції Національного музею історії України

[10]; В. Гупало досліджує обереги та апотропеїчні знаки на побутових предметах зі Звенигорода [3]; І. Готун та А. Сухонос аналізують культові предмети з поселення Ходосівка-Рославське, зокрема й підвіски-амулети [2]; у контексті особливостей давньокиївського золотарства окремі аспекти означеної тематики окреслює В. Пуцко [7] та ін. Не применшуючи значення вказаних наукових праць для теорії та історії мистецтва Київської Русі, підсумовано: означена проблематика потребує подальших вивчень.

Мета дослідження – виявити семантичні особливості транскультурних зооморфних образів давніх русинів та особливості їх репрезентації в амулетах часів Київської Русі.

Виклад основного матеріалу. Образи як важлива складова стародавніх символічних систем є незамінним інструментом для вивчення історичного й концептуального тла давньоруського світу. Зображення функціонують у щільних або насичених нотаційних системах і повинні розумітися за іншими семіотичними принципами, ніж мовні знаки. Зображення слід аналізувати, розглядаючи, як аспекти композиційного дизайну, риторики відображення та способи позначення сприяють тому, що означає зображення та як воно передає це значення.

Амулети та віра в їх магію були частиною історії людства протягом тисячоліть. Амулети зазвичай слугують одними з найдавніших артефактів практики магії. Магія – це нейтральна надприродна сила божественного походження, яка одночасно є невід'ємною частиною / інструментом для всіх надприродних істот і первинною силою, яка підтримує створений космічний порядок, яку люди можуть використовувати для захисту від «зла». Її часто практикували священники в медицині, екзорцизмі та похоронних обрядах, які зазвичай поєднували з амулетичною магією. Хоча поняття магії охоплює набагато більше, ніж амулети, ці предмети завжди були

«природним елементом повсякденного життя та віри» [17, 15]. Приклади їх використання можна знайти в культурах по всьому світу, і найдавніші випадки часто передують самій цивілізації. Амулети також поширювалися з однієї культури в іншу. Амулети – це невеликі предмети унікальної форми, кольору чи матеріалу, які, як вважають, наділені магічними властивостями, щоб допомогти захистити людину, майно чи місце від шкоди як у живому світі, так і в потойбічному світі. Їх люди носили на собі, або розміщували їх у місці бажаного ефекту. Вони могли належати до таких категорій, як ювелірні вироби, штампи та циліндричні печатки, могильні предмети та статуетки [14, 12].

Іконографічний метод, який адаптував Р. Бонфільо [13] дає змогу більш детально дослідити не лише амулети, але й взаємозв'язок зображення та функції, а також візуальне осмислення, що стоїть за використанням зображень. Отже, іконографія пов'язана з методом оцінки артефактів, щоб визначити їх повідомлення та значення відповідно до точки зору їх творця та історичного контексту. Цей метод підтримує «читання» зображень / піктограм, як звичайного тексту з метою почерпнути з них їхній внутрішній сенс. Іконографічний метод став стандартним способом інтерпретації мистецтва, художніх артефактів та ікон, незалежно від епохи, до якої вони належать, чи дисципліни, про яку йдеться.

У процесі аналізу семантики зооморфних зображень варто враховувати кілька пластів культових язичницьких уявлень, що тісно пов'язані між собою: перший – базується на давніх космогонічних віруваннях, відображає роль священних тварин у культі Сонця, води та походженні всього, що є на землі (відображенням таких уявлень є орнаментальні мотиви); а другий – надає суттєве ідеологічне навантаження зооморфним образам, оскільки його джерелами є міфологічна космогонічна символіка зображень, що проявилася в наданні їм магічних захисних властивостей, тобто перетворила магічні культові фігурки на обереги.

За тисячоліття до початку історичної ери тварини були невід'ємною частиною людського розвитку [15, 18]. Протягом усієї еволюції людства ці «інші» захоплювали людей, рухаючи уми людей, навіть коли вони еволюціонували [15, 18], а докази соціально-релігійних зв'язків сягають 125 000 років до н.е.

Населення Київської Русі дохристиянського періоду та після прийняття нової релігії великою мірою залежало від тварин у контексті добування їжі, організації соціальної структури та створення символіки власних систем вірувань. Послідовна взаємодія між людиною і твариною надихнула численних митців і майстрів Київської Русі на створення зооморфних зображень у візуальній культурі русинів, що включають як реальних тварин, так і міфічних істот. Дослідники акцентують на тому, що завдяки торговельним зв'язкам з Візантією руські майстри зверталися до використання орнаментальних мотивів візантійських тканин, зокрема до зооморфних образів – барсів, левів та грифонів [7, 15]. Особливе значення надавали образам тварин, що є загальновідомими для багатьох культур, на основі чого цій категорії надано визначення транскультурних зооморфних образів. Науковці стверджують, що найпопулярнішими тваринами, образи яких було широко репрезентовано в давньоруських мистецьких творах, були коні, ведмеді та водоплавні птахи [10, 66].

Зооморфні прикраси належать до одних із найяскравіших елементів матеріальної культури Київської Русі, великою мірою характеризуючи високий рівень розвитку тогочасного ювелірного мистецтва, репрезентуючи художньо-естетичні принципи та світоглядні орієнтири давніх русинів. Протягом останніх десятиліть було ідентифіковано нові зооморфні прикраси, що привнесло більше різноманіття в попередній комплекс і порушило нові питання щодо їх значення та соціальної ролі. І водночас теоретичні розробки передбачають нові підходи до цього типу об'єктів, відкриваючи нові аспекти дослідження, а саме шляхом інтеграції їх у підходи, пов'язані з онтологічними питаннями, що стосуються відносин людини і тварини, людської ідентичності та космології, а також особливості їх репрезентації у ювелірних виробах, зокрема підвісках-амулетах. Дослідники розрізняють кілька типів зооморфних прикрас часів Київської Русі: кістяні та металеві, що поділяються на порожнисті та пластинчасті, які у свою чергу поділяються на пластинчасті набірні (плетені), підвіски з петлею для вертикального підвішування, підвіски одноголові тварини, підвіски двооголові птахи і тварини та підвіски одноголові птахи [10, 66–67].

Серед зооморфних підвісок-амулетів, що збереглися донині, найбільш

репрезентативними є амулети, виготовлені з бронзи в техніці литва та штампування, що представлені в експозиції Національного музею історії України (НМІУ). Потужну функцію оберега, що формувалася завдяки візуалізації зоообразу (коня та качки), які займали «визначне місце в системі тваринних символів» [5, 203] народної творчості зокрема та в координаті національної картини світу русинів загалом, посилено спеціальними шумливими привісками (для відлякування сил зла). Оскільки функціональне призначення підвісок-амулетів – «захищати груди і лоно жінки і повідомляти їй плодючість» [3, 400], зооморфні амулети носили винятково жінки.

У Київській Русі транскультурний зооморфний амулет зазвичай являв собою невеличку (кілька сантиметрів) бронзову чи срібну фігурку, підвішену на короткому чи довгому ланцюжку у формі кола, нескінченності або літери «S», зазвичай до об'єднувальної дужки – більша кількість амулетів відповідно збільшувала захист їх власників від сил зла.

Важливу роль у народних повір'ях русинів посідали домашні тварини, зокрема кінь. Як головна виробнича сила, без якої неможливо було уявити тогочасне життя, коня було введено до аграрно-магічної обрядовості та вшановували як тварину, яка здійснила надприродний вплив на родючість землі. Сакралізацію коня та надзвичайне ставлення до нього за часів Київської Русі засвідчує, зокрема, той факт, що князі ховали коней, які загинули в битві на «спеціальних помостах і насипали над ними кургани, наче над воїнами» [1, 526]. Узагальнюючи представлені в науковій літературі трактування образу коня, можемо стверджувати, що для давніх русинів кінь:

- уособлював «вільне життя, нескорений дух, стрімкість дій та вчинків» [4, 237];

- позиціювався як «символ сонця і водночас потойбічного світу; циклічного розвитку світу; нестримних пристрастей та інстинктів; чоловічого начала; інтуїтивного пізнання; у слов'ян-язичників – символ смерті й воскресіння сонячного божества; багатства, могутності; степу, швидкості; волі; символ вірності, відданості» [11, 114];

- у свідомості давніх русинів кінь був невід'ємним атрибутом Перуна, мав безпосередній зв'язок з небом і водою, символізував благополуччя [10, 68].

Отже, кінь є «амбівалентним міфологічним образом, символічне значення якого виявляється в бінарних опозиціях» [12,

253] та широко репрезентовано в пам'ятках ювелірного мистецтва часів Київської Русі. Коня традиційно позиціювали як промінь сонця, що є основою життя та може прогнати сили зла. З дохристиянських часів рудий кінь був разом із колом символом сонця, що пояснює широке використання цих знаків у різноманітних амулетах-оберегах. Фігурка коня в поєднанні із солярним знаком уособлювала добру вдачу, добробут, щастя і загалом сприяла вирішенню різноманітних внутрішніх питань власника зооморфного амулета.

Одна з підвісок із експозиції НМІУ репрезентує коня з великим тулубом, на якому наявний орнамент зигзагоподібної форми та з вигнутою шиєю, вухами з подвоєних кілець, зроблених з дроту (їх розташовано перпендикулярно відносно голови коня), гривною та хвостом, що уособлюють чотири дротяні кільця. Додаткове семантичне навантаження відіграють бубонці, що кріпляться до тулуба коня та до його хвостового кільця: безпосередньо в утилітарній ролі вони зображують ноги і хвіст коня. Інша підвіска-амулет вирізняється невеликою конячою головою, загостреною мордою та короткою шиєю. Найпоширенішими зооморфними амулетами з фігурками коня були підвіски, виконані в техніці литва у двосторонній формі – «стилізований пластинчастий коник з витягнутими вухами, двома ногами та загнутим у кільце хвостом, з'єднаним з отвором для підвішування» [10, 72] з отворами або заглибленнями на ногах, призначеними для кріплення бубонців.

Є думка, що в геоцентричній картині давніх русинів взаємозамінним образом коня є качка: перший – уособлював Сонце, тоді як другий, що наявний в усіх космічних сферах, – богиню долі Макош, яку вважали Матір'ю Космосу. Одним із поширених символів богині Макош, поруч із півмісяцем та короною [6, 121], є Світова Качка, що породила Світ, уособлювала сузір'я Плеяд (Чертог Макоши), розміщуючись на голові бога Велеса. Серед знайдених артефактів типовими були качки, що зображували з опуклим тулубом (з видовженим та округлим прорізом), складеними крилами, широким хвостом і пластинчастими лапами (пластинчастий прорізний амулет), а також фігурки у вигляді качки з опуклим тулубом, невеликою головою, двома ніжками й відігнутим хвостом та підтрапецієподібні за формою фігурки качки із зовсім невеличкою головою та дещо

схематичним позначенням хвоста, тулуб якої було заповнено плетеним орнаментом (пластинчатий амулет без прорізів). Не менш поширеними були амулети (носили, прикріпивши до ланцюжка на ланцюготримачі) або елементи амулетів (їх кріпили безпосередньо до зооморфної основи за допомогою дротяних кілець) у формі качиних лапок. Особливе значення амулети-качки мали в контексті продовження роду, жіночого здоров'я та репродуктивної функції.

Отже, відображенням важливої ролі коня та качки в системі вірувань за часів Київської Русі стало посилення їх магічного, захисного значення, що зумовило звернення до їх образного втілення на художніх творах, зокрема підвісках-амулетах.

Наукова новизна статті полягає в мистецтвознавчому дослідженні зооморфних підвісок-амулетів давніх русинів IX–XIII ст. та виявленні змісту й значення, що репрезентували зображення тварин за часів Київської Русі.

Висновки. Давнім русинам притаманні певні культи вшанування тварин. Історично сформований у побутуванні населення Київської Русі в процесі християнізації православно-язичницький комплекс являє собою надзвичайно складну систему вірувань, звичаїв, забобонів та релігійно-містичних обрядів, поганських за походженням, що потім синтезувалися з елементами православної віри. Функція амулету давніх русинів складалася з його елементів (зооморфного образу, додаткових елементів, які створюють звуковий ефект), що становлять основне магічно-релігійне значення, таке як зв'язок з божествами, спільне використання через асоціацію та ритуальну функцію. Зооморфні амулети IX–XIII ст. засвідчують культовість таких транскультурних тварин, як кінь (уособлення солярних образів) та качка (має яскраво виражене космогонічне значення): підвіски у формі коників та качечок вважалися могутніми амулетами, що здатні принести своєму власнику всілякі гаразди, а в поєднанні із дзвониками та брязкальцями – захистити від лиха, хвороб і злих сил. Основою архаїчних зооморфних амулетів, що стали важливим елементом давньоруського мистецтва, є віра в їх магічні захисні властивості.

Література

1. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
2. Готун І. А., Сухонос А. М. Культові предмети з поселення Ходосівка-Рославське. *Археологія і давня історія України*. 2014. № 1 (12) / Колекції наукових фондів Інституту археології НАН України: результати досліджень, с. 55–67.
3. Гупало В. Обереги та апотропеїчні знаки на побутових предметах зі Звенигорода. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2011. Вип. 15. С. 397–414.
4. Кононенко В. І. Рідне слово : підручник. Київ : Богдана, 2001. 303 с.
5. Левчук О. І. Образ коня в системі зооморфної символіки українського фольклору : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України. Львів, 2021. 240 с.
6. Надорак О. Богиня Макош – символ жіночого начала. *Україна в етнокультурному вимірі століть*. 2015. Вип. 5: Міфи і символіка в етнокультурі українців. С. 118–122.
7. Пуцко В. Г. Художній метал Київської Русі. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 2 (228). С. 12–24.
8. Пуцко В. Г. Золотарство давнього Києва. *Археологія*. 2008. № 3. С. 47–60.
9. Стрельник М., Безкоровайна Ю. Давньоруські підвіски-амулети заклиальної магії (X–XIII ст.): їхнє місце в костюмі та семантика (за матеріалами НМІУ). *Науковий вісник Національного музею історії України*. Вип. 1. Ч. 1. Київ : НМІУ, 2016. С. 76–83.
10. Стрельник М., Безкоровайна Ю. Зооморфні підвіски-амулети X–XIII ст. з колекції НМІУ. *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2017. Вип. 2. С. 62–73.
11. Словник символів культури України / за заг. ред.: В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
12. Снігирьова Л. Зооморфний символ коня в українських історичних піснях. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2012. Т. 1. С. 249–257.
13. Bonfiglio R. P. Reading Images, Seeing Texts: Towards a Visual Hermeneutics for Biblical Studies. *Orbis Biblicus et Orientalis* 280. Fribourg: Fribourg Academic Press & Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 2016. 264 p.
14. Fritz A. Image, Words, Magic: A Case Study of the Influence of Images on the Use of Amulets from Egypt and Mesopotamia. *Thesis. University of Stellenbosch*. 2021. 36 p.
15. Mason J. Animals: From Souls and the Sacred in Prehistoric Times to Symbols and Slaves in Antiquity / Kalof L. (ed.). *A Cultural History of Animals in Antiquity*, 2009. Pp. 17–45.
16. A Cultural History of Animals. Vol. I. Oxford : Oxford International Publishers Ltd., 2007. 350 p.
17. Müller-Winkler C. Die Ägyptischen Objekt-Amulette. *Orbis Biblicus et Orientalis, Series Archaeologica* 5. Freiburg, Schweiz : Universitätsverlag Freiburg Schweiz & Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 1987. 280 p.

References

1. Voitovych, V. M. (2002). Ukrainian mythology. Kyiv: Lybid, 664 [in Ukrainian].
2. Hotun, I. A., Sukhonos, A. M. (2014). Cult objects from the settlement of Khodosivka-Roslavske. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1(12). Kolektsii naukovykh fondiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy: Rezultaty doslidzhen, 55–67 [in Ukrainian].
3. Hupalo, V. (2011). Amulets and apotropaic signs on household objects from Zvenyhorod: Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni, (15), 397–414 [in Ukrainian].
4. Kononenko, V. I. (2001). Native word. Kyiv: Bohdana, 303 [in Ukrainian].
5. Levchuk, O. I. (2021). The image of a horse in the system of zoomorphic symbolism of Ukrainian folklore: dissertation of the candidate of philological sciences: dys. kand. Filol. nauk: 10.01.07 / Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Lviv, 240 [in Ukrainian].
6. Nadorak, O. (2015). The goddess Makosh – a symbol of the feminine principle. *Ukraina v etnokulturnomu vymiri stolit, 5: Mify i symbolika v etnokulturi ukraintsiv*, 118–122 [in Ukrainian].
7. Putsko, V. H. (1991). Artistic metal of Kyivan Rus. *Narodna tvorchist ta etnohrafii*, 2 (228), 12–24 [in Ukrainian].
8. Putsko, V. H. (2008). Goldsmithing of ancient Kyiv. *Arkheolohiia*, (3), 47–60 [in Ukrainian].
9. Strelnyk, M., Bezkorovaina, Yu. (2016). Ancient Russian pendants-amulets of spell magic (X–XIII centuries): their place in costume and semantics (based on materials from the National Museum of History of Ukraine). *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy*, (1), 76–83 [in Ukrainian].
10. Strelnyk, M., Bezkorovaina, Yu. (2017). Zomorphic pendants-amulets of the X–XIII centuries from the collection of the National Museum of History of Ukraine. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy*, (2), 62–73 [in Ukrainian].
11. Slovyk symboliv kultury Ukrainy (2002). Dictionary of symbols of culture of Ukraine. Kyiv: Milenium, 260 [in Ukrainian].
12. Snihyrova, L. (2012). The Zoomorphic Symbol of the Horse in Ukrainian Historical Songs. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkheolohii y etnologii*, (1), 249–257 [in Ukrainian].
13. Bonfiglio, R. P. (2016). Reading Images, Seeing Texts: Towards a Visual Hermeneutics for Biblical Studies. *Orbis Biblicus et Orientalis* 280. Fribourg: Fribourg Academic Press & Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 264 [in English].
14. Fritz, A. (2021). Image, Words, Magic: A Case Study of the Influence of Images on the Use of Amulets from Egypt and Mesopotamia. Thesis. University of Stellenbosch, 36 [in English].
15. Mason, J. (2009). Animals: From Souls and the Sacred in Prehistoric Times to Symbols and Slaves in Antiquity. Kalof L. (ed.). *A Cultural History of Animals in Antiquity*, 17–45 [in English].
16. *A Cultural History of Animals* (2007). I. Oxford: Oxford International Publishers Ltd. 350 [in English].
17. Müller-Winkler, C. (1987). Die Ägyptischen Objekt-Amulette. *Orbis Biblicus et Orientalis, Series Archaeologica* 5. Freiburg, Schweiz: Universitätsverlag Freiburg Schweiz & Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 280 [in German].

*Стаття надійшла до редакції 09.10.2023
Отримано після доопрацювання 14.11.2023
Прийнято до друку 20.11.2023*